

Marcussens Gård

Udgivet af
Realdania By & Byg

Marcussens Gård

Udgivet af Realdania By & Byg

Marcussens Gård
ISBN: 978-87-85318-05-3

Tekst: Historiker Louise Karlskov Skyggebjerg
Redaktion og tekst: Realdania By & Byg
Layout & tryk: OAB–Tryk ApS

Fotos

Alle fotos, inkl. omslag: Helene Høyer Mikkelsen – med undtagelse af følgende:

- Udlån fra familien: Side 15, 20, 74, 80 (nederst tv. og midten th.), 81 (midten th. og nederste række)
- Museum Sønderjyllands Mediearkiv: Side 65, 68 (tv.: fotograf Heinrich Nedell (J. Duus' Efterfølger)), 68 (nederst th.: fotograf Peter Clausen (Atelier Clausen)), 80 (øverst: M. Jasmund (M. Jasmunds Papirhandel)), 80 (øverst tv.: fotograf Heinrich Nedell (J. Duus' Efterfølger)), 80 (nederst th.), 81 (øverst tv.: fotograf Peter Clausen), 81 (øverst th.: fotograf Morten Kamphøener)
- Realdania By & Byg: Side 11, 28-29, 33, 38-39, 44, 68 (øverst th. og midten), 84
- www.marcussen-son.dk: Side 58 (tv.)
- Wikipedia: Side 58 (th.)

Kilde

Ejerliste, side 15: “Registrant over ejendomme i Aabenraa 1700-1920” af Erik Skifter Andersen, Forlag Museum Sønderjylland. Udgivet 2012

Realdania By & Byg er et helejet datterselskab af foreningen Realdania.

Indhold

Forord 5

STEDET

Midt i det historiske Aabenraa 7

EJENDOMMEN

Industrianlæg med bygninger fra tre århundreder 23

RESTAURERINGEN

Søgen efter fortidens farver 35

HISTORIEN

Virksomhed og famiielev gennem 200 år 61

English summary 82

Fra porten i byens gågade, Storegade, er der adgang til Marcussens Gård.

Forord

For strøgekunderne i Aabenraas historiske centrum er der ved første øjekast ikke meget, som antyder, at ejendommen på Storegade nr. 24 rummer en helt særlig historie. Men går de lidt tættere på, afslører et diskret messingskilt ved porten, at bygningen er fredet. “Fredet kulturarv” står der på skiltet.

Ejendommen er Marcussens Gård – et historisk industrianlæg, som med sin charmerende blanding af bygninger fra tre århundreder rummer flere fortællinger, ikke mindst fortællingen om industrialiseringen i 1800-tallets Danmark, hvor industrivirksomheder etablerede sig i bykerne, men også fortællingen om en familievirksomhed, Marcussen & Søn, som i 200 år har fremstillet og restaureret orgler på denne adresse.

I 2022 købte Realdania By & Byg Marcussens Gård for at bevare og sikre det unikke anlæg og for fortsat at udvikle bygningerne, så produktionen af orgler kan fastholdes og eventuelt tilpasses nye produktionsmetoder, ændret lovning mv.

Under restaureringen er videreført det store arbejde, som familievirksomheden gennem generationer har lagt i at vedligeholde bygningerne, og ejendommens to ældste bygninger er nu istandsat med bl.a. nye indvendige farver, der er inspireret af de malingslag, som farvearkæologer fandt på vægge og træværk.

Når porten åbnes, åbenbarer sig i baggården en perlerække af små og store bygninger fra forskellige

tidsaldre. Tilsammen udgør de både et levende historisk kulturmiljø og et meget håndgribeligt billede på udviklingen i 1800-tallet, hvor industrivirksomhederne i købstædernes bymidte måtte bygge til og bygge om i takt med, at produktionen øgedes.

Samme historie kan fortælles om Marcussen & Søn. Det sønderjyske orgelbyggeri blev grundlagt i 1806 på en lille landejendom i Sønderjylland og flyttede i 1830 til ejendommen i Aabenraa, som sidenhen blev ombygget og udbygget ad flere omgange, men stadig med alt sin autenticitet og sjæl bevaret.

Med Realdania By & Bygs restaurering er de mange kvaliteter i de to ældste bygninger nu genskabt, og helt som oprindeligt er de to bygninger indrettet med bolig på førstesal og erhverv i stueetagen, og orgelbyggervirksomheden – som i dag drives i syvende generation – fortsætter sit virke i de historiske bygninger.

Marcussens Gård indgår i Realdania By & Bygs samling af knap 70 historiske ejendomme, som tilsammen repræsenterer dansk bygningskultur gennem 500 år, og som hver især er med til at levedegøre bygningskulturen og tjene som eksempler på, hvordan bygningsarven kan fremmes gennem bevaring, forandring og udvikling.

Realdania By & Byg
December 2024

Midt i det historiske Aabenraa

Af historiker
Louise Karlskov Skyggebjerg

Historisk industri i bymidten

Engang var der mange danske orgelbyggerier; i dag er der tale om blot en lille håndfuld. Til denne håndfuld hører også virksomheden Marcussen & Søn, som er Danmarks ældste orgelbyggeri.

Virksomheden blev grundlagt i 1806 i landsbyen Vester Sottrup, syd for Aabenraa, og fik senere adresse midt i Aabenraa. Gennem syv generationer har virksomheden fremstillet tusindvis af orgler til hele verden, og produktionen er stadig i gang.

Med mere end 200 års specialviden om fremstilling og drift af orgler – lige fra de allermindste orgler til nogle af de største i domkirker og musik-huse – udgør Marcussen & Søn et unikt stykke dansk erhvervshistorie med leverancer til hele verden. Men med til historien hører i høj grad også både virksomhedens beliggenhed midt i Aabenraas historiske centrum og virksomhedens produktionsbygninger med navnet Marcussens Gård.

Et historisk industrianlæg

Ved første øjekast gør disse produktionsbygninger ikke meget væsen af sig. En tilbagetrukket port midt på byens gågade udgør den beskedne indgang til de bygninger, hvor orgelbyggervirksomheden siden 1830 har haft til huse, og hvorfra tonerne fra alle typer af orgler stadig lyder.

Når porten åbnes, åbenbarer sig til gengæld et unikt stykke bygnings- og kulturarv. Her i gården,

bag det fine forhus ud til byens gågade, gemmer sig et historisk og meget velbevaret anlæg, som med alle sine knopskudte små og store bygninger fra forskellige tidsaldre – de ældste fra begyndelsen af 1700-tallet – rummer en enestående fortælling om ikke bare orgelbyggervirksomheden, men også en større fortælling om de danske købstæders udvikling i 1800-tallet, dengang mange store ejendomme på købstædernes hovedstrøg blev udviklet til industri.

Kultur midt på gågaden

I dag er langt de fleste anlæg i stil med Marcussens Gård forsvundet fra landets bykerner, men i Aabenraa er orgelbyggervirksomheden forblevet i byens centrum i stedet for at flytte til et industrikvarter uden for byen, sådan som det med tiden blev almindeligt for langt de fleste bynære industrivirksomheder. I Aabenraas historiske centrum udgør Marcussens Gård således i dag et levende historisk bymiljø med bevaringskvaliteter af national betydning og med status af umistelig kulturarv.

Her på adressen Storegade 24 fletter flere historier sig sammen: En familiehistorie og en virksomhedshistorie, som tog sin begyndelse for 200 år siden; en bygningshistorie, der kan dateres over 300 år tilbage i tiden, og et musikinstrument, hvis opfindelse går mere end 2000 år tilbage.

I 1977 blev forhuset i Marcussens Gård samt tre sidehuse, en tværbygning og gårdspladsen fredet.

I tværbygningens portrum er der adgang til bygningens førstesal.

En del af den danske kultur

Da orglet som instrument blev opfundet, blev det brugt ved store sportsbegivenheder, teaterforestillinger og i andre verdslige sammenhænge. I dag er der stadig orgler i brug ved verdslige arrangementer i for eksempel koncertsale og musikhuse, men langt de fleste orgler findes i kirker.

Orglerne kan i små kirker være relativt beskedne instrumenter, mens de i større kirker ofte er imponerende og komplicerede instrumenter, som er en integreret del af kirkebygningens arkitektur og

kirkegængernes oplevelse. Orglernes design og udsmykning kan spænde fra overdådigt udsmykkede barokinstrumenter med masser af guld og krummelurer til et enkelt funktionalistisk design.

I store og små kirker

Orgler er ikke bare en integreret del af de danske kirker; de er en del af den danske kultur. For hvad ville en barnedåb, et bryllup, en jul eller bare en almindelig søndagsgudstjeneste være uden orgel? Til traditionerne i folkekirken hører orglet, der indleder og slutter

gudstjenesten og ledsager salmer og korsvar. Den rolle har orglet haft i kirken, siden menighedens sang blev en vigtig del af gudstjenesten efter Reformationen, til en begyndelse kun i store kirker, men i løbet af 1800-tallet også i landsbykirkerne. En af de virksomheder, som leverede orglerne, var Marcussen & Søn.

Ideelt med murede huse

Den sønderjyske orgelbyggervirksomhed Marcussen & Søn blev grundlagt i en lille landsby i Sønderjylland i 1806, men stille og roligt voksede virk-

somheden, og i 1830 flyttede både virksomheden og orgelbyggerfamilierne til Aabenraa i en ejendom mellem Storegade og Nygade. Ejendommen, en herredsfogedgård, blev købt af arvingerne efter herredsfoged Georg Mathias Sievers, og for orgelbyggerne var ejendomskomplekset perfekt. Bygningerne bestod hovedsageligt af murede huse, hvilket var ideelt for et orgelbyggeri, som havde brug for at smelte metal til støbning af piber. De nye omgivelser gav gode muligheder for både at udvide produktionen og pladsforholdene.

Portåbningen set inde fra gården.

Forhusets store syldesten tyder på, at der har været bygget på grunden, før det nuværende forhus i Storegade blev opført i 1723.

En muret toløbstrappe med granittrin og smedejernsrækværk i Louis Seize-stil fører fra gågaden op til forhusets hoveddør.

Forhuset, som orgelbyggervirksomheden flyttede ind i, var blevet opført af herredsfoged, justitsråd Casper Koch i 1723, hvilket understreges af en indmuret mursten over porten, som fik årstallet 1723 indridset inden brænding. I dag er forhuset et af de ældst daterede grundmurede huse i Aabenraa, men store syldsten tyder dog på, at der har stået et hus, før den nuværende ejendom blev bygget i 1723.

Efter forhusets opførelse i 1723 kom flere bygninger til, og femten år før orgelbyggerne flyttede ind, lød beskrivelsen af bygningerne i Storegade således: *10 fag beboelseshus af brandmur 2 etager med kælder, 5 fag "kvist" 2 etager af brandmur, 6 fag baghus af brandmur 2 etager, hvori et bryghus, 7 fag vognskur med tørverum, halvt brandmur, halvt bindingsværk, 13 fag stald 2 etager af brandmur, 5 fag vaskehus af brandmur, 10 fag "Wohnungen" bag haven af brandmur med kælder, 2 halvtage af træ.*

Da orgelbyggervirksomheden i 1830 overtog ejendommen, var vognskuret dog revet ned, og stalden ombygget til et værksted, mens et halvtag var ændret til et muret tørverum. Fra indflytningstidspunktet står i dag stadig forhuset i rødgule mursten og de to første sidehuse fra midten af 1700-tallet. I de følgende år fortsatte ombygningerne, og i 1845 var der kommet en otte fag muret stald til. Denne bygning blev senere ombygget til det tredje sidehus i tre etager.

Ejere af Storegade 24

Storegade 24 har haft mange ejere og har i perioder også været borgmestergård.

- 1700: Peter Brodersen
- 1708: Borgmester Hans Peter Taysen
- 1715: Farver Martin Bahnsen
- 1720: Lorens Tychsen
- 1730: Amtsskriver Risenhaus
- 1740: Ida Koch
- 1749: Justitsråd Christopher Trogelius Koch
- 1802: Advokat Carl Ludvig Kanutz
- 1811: Herredsfoged Georg Mathias Sievers
- 1830: Orgelbygger Jürgen Marcussen
- 1845: Orgelbygger Marcussen & Reuter
- 1855: Orgelbygger Marcussen & Kornemann
- 1859: Orgelbygger Jørgen Andreas Marcussen
- 1904: Orgelbygger Johannes Lassen
Zachariassen / Marcussen & Søn
- 2022: Realdania By & Byg

Industrialanlæg med bygninger fra tre århundreder

Marcussens Gård har oprindeligt været et gavlhuse og ligger så tæt på nabohuset, at der kun er plads til en smal tagdryp-slippe.

Forhus, sidehuse og baghuse

Af Realdania By & Byg

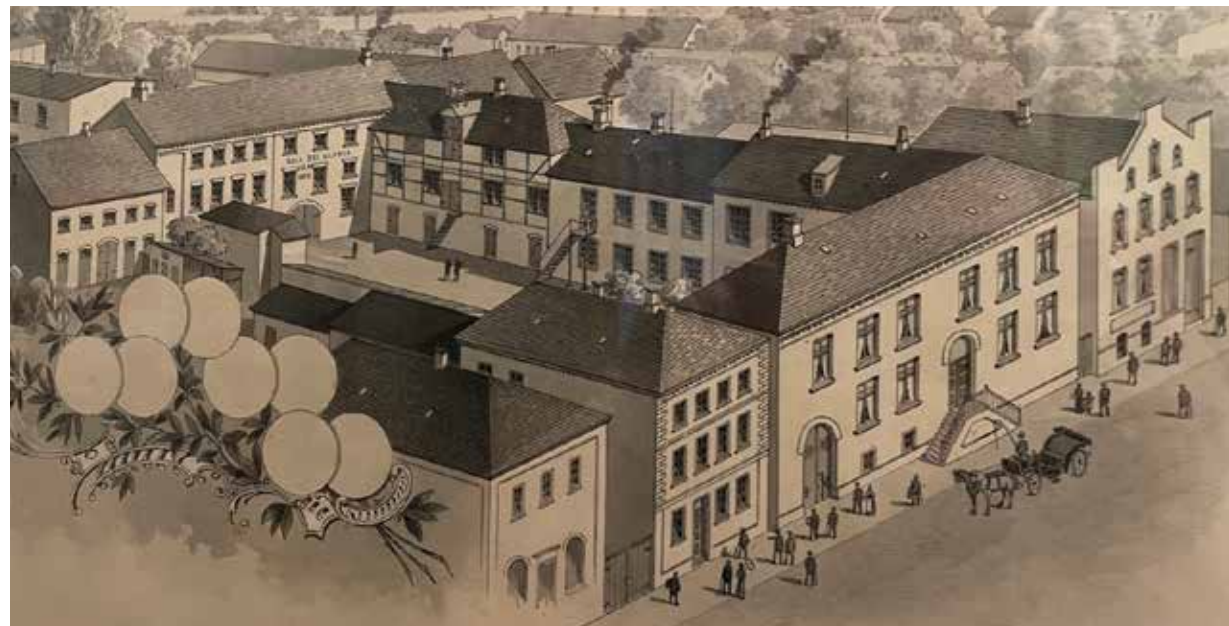
Marcussens Gård ligger på en langstrakt grund, der ikke fylder meget ud mod Storegade, hvor kun forhuset er synligt, men til gengæld er mange meter dyb. Flere bygningsarkæologiske spor tyder da også på, at den nordlige del af forhuset samt det første sidehus oprindeligt har været opført som et gavlhuse.

Særligt de sønderjyske byer havde stor tradition for gavlhuse, som er karakteristiske derved, at husene vender gavlen mod gaden og har deres største udstrækning i dybden med beboelsesrummene liggende bag hinanden. Gavlhusene var – og er stadig nogle steder – beliggende så tæt, at der mellem husene kun er plads til en smal tagdryp-slippe, dvs. en ganske smal passage, hvor tagdryp kan afledes.

Når det tyder på, at der oprindeligt har været et solitært gavlhuse på adressen, skyldes det bl.a. bjælkeretningen, som i den nordlige del af forhuset står vinkelret på gaden og på den måde følger matriklernes skel. Også sporene efter en hejselem i dielen tyder på, at huset engang har været et gavlhuse.

Dertil kommer tagkonstruktionens spærretning, der skifter retning over dielen, hvor trappeopgangen er placeret. Spærene er også her gjort bredere ind mod gårdrummet, og det er antagelsen, at første sidehus i 1744 er udvidet i bredden mod gårdrummet.

Gavlhuse i Aabenraa

De lange smalle grunde i Aabenraa centrum er et tydeligt levn efter en middelalderlig bystruktur. Strukturen var kendetegnet ved, at matriklerne havde minimum én af matriklens ender ud mod gaden, så der til gadesiden kunne indrettes butik.

Der blev betalt skat efter, hvor meget facade der lå ud mod gaden, så jo smallere facade, desto mindre skat. Bagved butikken lå boligen, og bagerst på grunden var der plads til baghuse, tværhuse og pakhuse, som ofte rummede det erhverv, matrikelejererne ernærede sig ved.

Langs byens hovedstrøg var matriklerne store og ofte ejet af handelsmænd og det velhavende borgerskab. I de aabenraaske gader som Ramshered, Slotsgade og Nygade boede håndværkerne, mens de fattigere – i Aabenraa oftest fiskere og daglejere – boede på de mindre matrikler langs

sidegaderne i såkaldte bode-bebyggelser eller våninger.

Fra bindingsværk til grundmur

Gavlhusene var ofte opført i bindingsværk, men sidst i 1700-tallet, da det i mange byer pga. brandfare blev krævet, at facaden mod gaden skulle opføres i grundmur, dvs. af murværk fra kælder til kvist, fik mange af gavlhusene i Aabenraa grundmurede facader. Facaden mod gården, gavle og indvendige bærende vægge var ofte stadigvæk i bindingsværk.

Da byen i 1870'erne oplevede en opblomstring og blev en stærk søfartsby, kunne denne fremgang også aflæses i matrikelstrukturen, hvor de smalle og lange matrikler blev lagt sammen, så der blev plads til nye og større bebyggelser.

Det langstrakte grundstykke fornemmes tydeligt inde i gårdrummet.

Det formodes, at langhuset oprindeligt har været disponeret med en lejlighed på hver etage, idet rumindretningen er tilnærmelsesvis ens. Forhuset er i dag indrettet som et sønderjysk langstrakt købstadshus med et centralt og gennemgående trapperum, en såkaldt diele, og med de repræsentative stuer mod gaden og de sekundære rum mod gården.

Det repræsentative udtryk understreges tillige af forhusets facade, som med sin blanke mur i store sten, der changerer i farver fra rød til gul og fra grøn til brun, fremstår med et meget levende, men også meget monumentalt udtryk.

Flere bygninger rundt om gårdspladsen

Hele Marcussens Gård består af flere sammenbyggede bygninger samlet omkring en gårdsplads: Forhuset (opført i 1723), første sidehus (1740), andet sidehus (1744), tredje sidehus (1760) og tværbygningen (1859). Hertil kommer en række andre bygninger, der er blevet opført senere, bl.a. den høje orgelsal.

Da Realdania By & Byg i 2022 købte Marcussens Gård, var det med henblik på at restaurere forhuset og første sidehus og dermed videreføre det store arbejde, som i generationer er lagt i at vedligeholde og værne om det velbevarede industrianlæg.

Forhus:

Det grundmurede forhus er opført i 1723 i to etager med et opskalket, helvalmet tag med en skorstenspipe i rygningen. Soklen er pudset og sortmalet, mens facaden står blank i rødgule mursten i forskellige nuancer og med en hvid sparrenkop-gesims øverst under tagudhænget. Mod gaden fører en muret to-løbs-trappe med granittrin og smedjærnsrækværk i Louis Seize-stil til den tofløjede hoveddør.

Første sidehus:

Det første sidehus er opført i 1740 som en tilbygning til forhuset. Bygningen er opført i grundmur med facader i rødgul blank mur og med rødt tegltag samt en enkelt tagkvist mod syd og grønmaledede vinduer. Oprindeligt blev bygningen anvendt som bolig, men ved Realdania By & Bygs overtagelse blev førstesal brugt som en del af orgelbyggervirksomhedens intoneringsværksted og stueetagen som lager og arkiv.

Andet sidehus:

Andet sidehus er opført ca. 1744. Bygningen er opført i to etager i gul, blank mur med rødt tegltag, grønmaledede vinduer og en udvendig trappe. Bygningen er sammenbygget med første og tredje sidehus og anvendes til intonations- og pibeværksted samt til lager.

Tredje sidehus:

Tredje sidehus er opført ca. 1760 i tre etager, hvoraf øverste etage er udført i grønmalet bindingsværk og udmurede tavler i gule Flensborgsten samt tag i røde vingetegls og hejsekvist mod gården. Bygningen, der er sammenbygget med andet sidehus og med tværbygningen, anvendes til orgelpibestøberi og vaskeri samt pibeværksted og lager.

Tværbygning:

Tværbygningen er opført i 1859 som erstatning for en ældre værkstedsbygning. Bygningen er opført i tre etager i gul, blank mur og med rødt tegltag og sokkel af kvadersten. Vinduer og port mod gården er grønmaledede, og portrummet fremstår med et ældre teglclinkegulv, pudsede vægge og bræddebeklædt loft. Fra portrummet fører en ældre kvartsvingstrappe op til en panelbeklædt forstue med fyldingsdøre. På førstesal med parketgulve og pudsede lofter med synlige loftbjælker samt finérdøre og -skabe fra 1950'erne ligger virksomhedens administration med kontorlokaler. Bygningen anvendes desuden til træværksted og tegnestue.

Maskinværksted:

Maskinværkstedet er opført ca. 1880 i to, senere tre, etager i gul blank mur og med rødt tegltag. Bygningen anvendes til maskinværksted, trælager og tegnestue.

Cykelskur og toiletter/bad:

Cykelskuret og toiletter/bad, som udgør gårdrummets fjerde facade mod syd, er opført ca. 1840 i én etage i grundmur med kalkede, hvide facader og grønmalede døre.

Orgelsal:

Den store orgelsal er opført i 1985 i gul, blank mur med et meget stort volumen, 12 meter til loftet, og en stor portåbning mod vest.

Lager:

I den toetagers lagerbygning, der ligger bagerst på grunden, opbevares træ til orgelfremstillingen.

Garage:

Garageanlægget er opført i 1965 som en solitær grundmuret bygning i én etage, beliggende ved parkeringsarealet syd for fabriksbygningerne. Bygningen står med kalkede hvide facader og grønne porte.

Port:

I den rundbuede portåbning, der forbinder Storegade og gårdrummet, er belægningen med pigsten, mens loftet er bræddebeklædt og væggene står i blank, rødlig mur. Det er i portåbningen ind mod gården, at årstallet 1723 er ridset ind i murstenens våde ler inden brændingen.

Fredning af de ældste bygninger

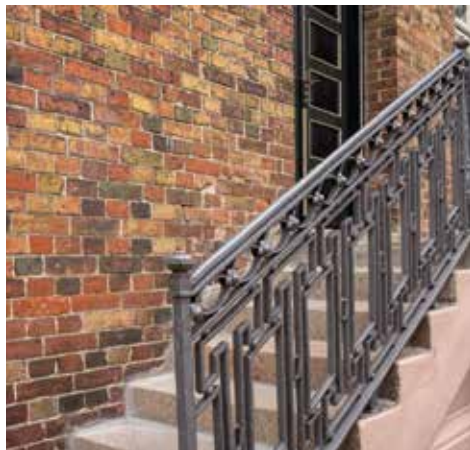
I 1977 blev forhuset og de to sidehuse fra 1700-tallet samt det tredje sidehus fra midten af 1800-tallet og tværbygningen fra 1859 fredet sammen med gårdspladsen.

De bærende fredningsværdier knytter sig bl.a. til forhusets placering i Storegades husrække, hvor facaden er med til at fastholde byens historiske handelsstrøg. Hertil kommer den karakteristiske, langstrakte købstadsparcel med gårdspladsens pigstensbelægning og bygninger i varierende højde. Til fredningsværdierne hører også bygningernes homogene ydre og detaljer såsom forhusets store, changerende mursten og trappe med smedejernsrækværk samt sidehusenes fritrappeløb, hejsekvist og bindingsværksdele.

Indvendigt knytter de bærende fredningsværdier sig bl.a. til planløsningen i forhuset og detaljer som ølandsflisegulv i trapperummet, fyldingsdøre, stuk og kaminer samt detaljer i køkkenet såsom ildstedskappe, kakler og fyldingsdør med lågeopluk. Også sidehusene og tværhusets store åbne montagerum og orgelsalen fremhæves blandt fredningsværdierne.

**De historiske
farver på
bygningerne
er bevaret
og nogle steder
genskabt.**

**Søgen efter
fortidens farver**

Døren med ådring er restaureret, og den gule farve er valgt med inspiration fra de malingslag, som farvearkæologer fandt på væggene.

Flest spor fra 1800-tallet

Af Realdania By & Byg

“Læg mærke til, at alle radiatorrør er malet i samme farve som væggen bagved: Grøn, gul, blå osv.”.

Oplysningen om de malede rør kommer fra Realdania By & Bygs arkitekt og projektchef Frants Frandsen. På en tur fra rum til rum i det nyrestaurerede forhus og sidehus udpeger han alle de historiske og genskabte detaljer, og selvom oplysningen om radiatorrør kan synes som et lille bidrag i forhold til den samlede restaurering, så er det faktisk en detalje som denne, der er med til at tegne det færdige billede.

– Det er sådanne små detaljer, som springer i øjnene, hvis der *ikke* er taget hånd om dem. Til gengæld er disse detaljer med til at fuldende billedet af et nu gennemrestaureret forhus og sidehus, hvis oprindelse kan spores mere end 300 år tilbage, siger Frants Frandsen, som sammen med sin kollega, arkitekt Anders Brüel, har stået i spidsen for restaureringsarbejdet i forhuset og sidehuset på Marcussens Gård.

– På en tur fra rum til rum er der ikke noget, som forstyrrer oplevelsen af den grønne stue, det gule køkken, det blå kontor, det rosa værelse osv. De gamle radiatører har været demonteret og afrenset og står helt nymalede og lader vægfarverne træde frem, så de er med til at skabe ro i den visuelle oplevelse, der i dag er en helt anden, end da Realdania

By & Byg begyndte at restaurere, lyder det fra Frants Frandsen.

Barok og rokoko

Forhuset og sidehuset er opført i 1723 og 1740. Den førende stilretning indenfor arkitekturen var på dette tidspunkt barokken, som hyldede en overflod af tunge farver, der blev sat sammen med glitrende guld og sølvagtige farver, så det hele fik en nærmest skinnende farvepragt. Lofter og vægge blev ofte dækket med enorme og overdådige malerier.

Under rokokoen, der fulgte lige efter barokken, blev farverne som en modreaktion lysere og lettere, men samtidig tilført stærke røde, blå eller grå farver, som via forskellige marmoreringsteknikker fik træværk til at ligne ægte marmor og sten.

De nymalede farver på vægge og træværk i forhuset og det første sidehus i Marcussens Gård ligner dog ikke umiddelbart noget fra hverken barokken eller rokokoen, men det er der en god grund til.

Før det endelige valg af farver og før de mange andre valg, der skulle træffes undervejs i restaureringen, blev der nemlig foretaget både en farvearkæologisk og en bygningsarkæologisk undersøgelse.

Under den bygningsarkæologiske gennemgang blev både forhus og sidehus målt op fra ende til anden, og der blev udarbejdet 3D-tegninger af såvel de udvendige som de indvendige bygningsdele.

I forhusets gennemgående trapperum, dielen, ligger stadig belægningen med ølandsfliser, som stammer fra første halvdel af 1800-tallet.

Til den farvearkæologiske undersøgelse blev der hentet hjælp fra Nationalmuseets farvekonservatorer, som, inden restaureringen gik i gang, udførte en gennemgribende farvearkæologisk undersøgelse og udarbejdede en farve- og bemalingshistorie for stueetagen og førstesal i både forhuset og det første sidehus. Udvendigt blev bygningernes træværk, trappe og sokkel ligeledes undersøgt for farver og bemalinger.

Kun få spor tilbage fra 1700-tallet

– Inden vi satte de to nye undersøgelser i gang, havde vi søgt efter arkivmateriale, der kunne gøre os kloge på bemalingshistorie og bygningshistorie. Det var dog meget sparsomt, hvad vi kunne finde af gamle tegninger, beskrivelser og billeder, og de to nye undersøgelser har derfor givet afgørende viden til brug for vores restaurering, forklarer Frants Frandsen.

Resultaterne af både bemalings- og bygningsundersøgelsen viste, at der kun var ganske få spor tilbage fra husenes opførelse i 1700-tallet. Sporene var så få, at det i Frants Frandsens optik ikke ville give mening at forsøge at tilbageføre bygningerne til opførelsestidspunktet og den dengang førende stilretning: barokken.

– Havde vi gjort det, ville vores restaurering have hvilet på alt for megen gætværk, og vi ville efter endt restaurering stå med en bygning, hvor en masse værdifulde historiske spor – om end fra en anden stilperiode – var blevet fjernet til fordel for nytålførte

Stilperioder

Romansk, 1050-1250

Gotik, 1250-1550

Renæssance, 1550-1650

Barok, 1650-1760

Rokoko, 1740-1770

Klassicisme, 1760-1850

– Louis Seize, 1754-1770

– Klassicisme, 1779-1810

– Empire og senempire, 1810-1850

Historicisme 1850-1930

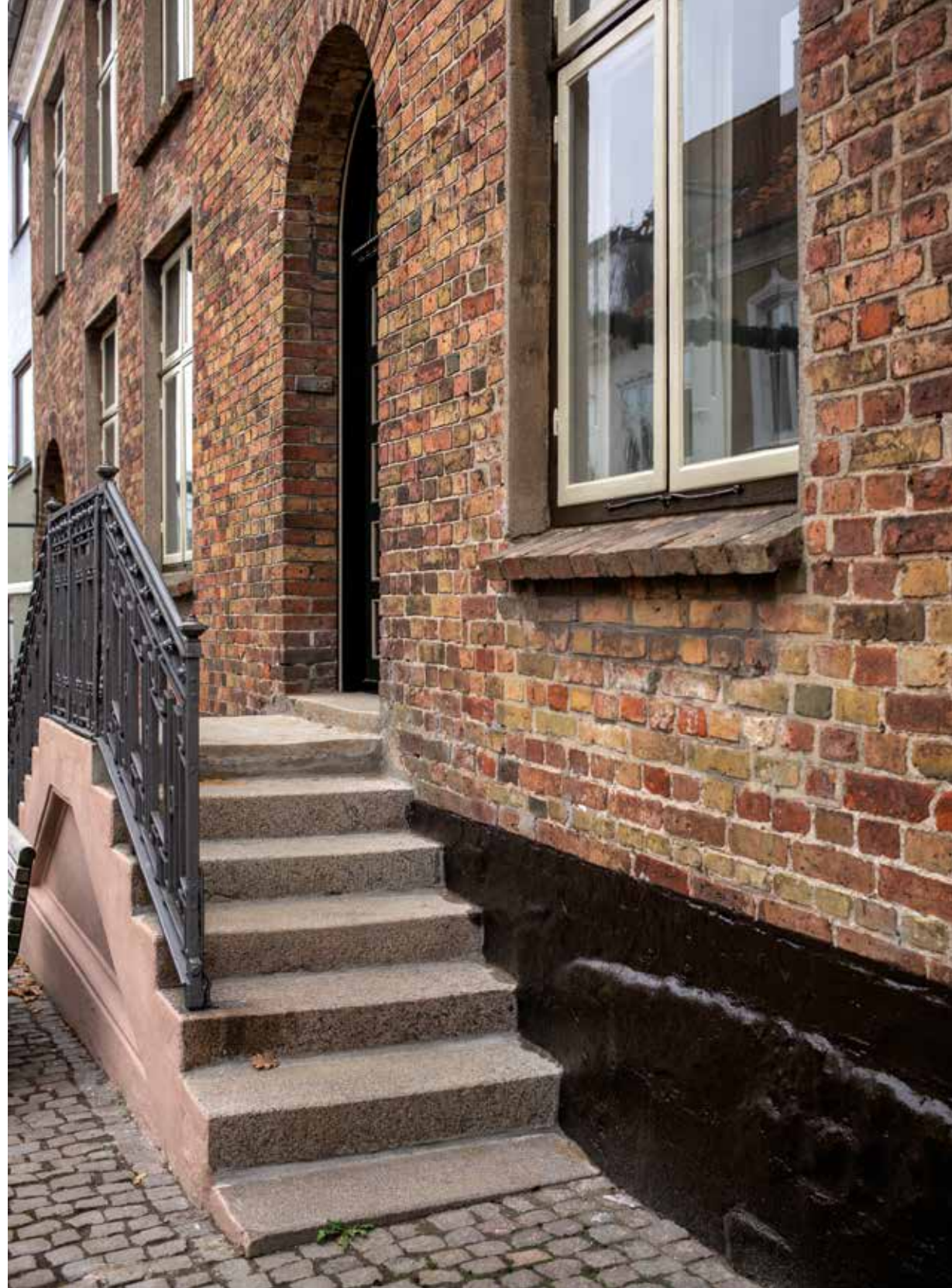
– Europæerne, 1850-1890

– Nationalromantik, 1890-1915

– Bedre Byggeskik, 1915-1930

– Nyklassicisme, 1915-1930

Funktionalisme, 1930-1960

Forhusets facade i blank mur med store sten i changerende farver giver bygningen et levende og stofligt udtryk.

barok-elementer. I stedet valgte vi at forankre vores restaurering til tiden omkring midten af 1800-tallet, hvor forhuset og sidehuset gennemgik en omfattende ombygning og istandsættelse, som vi har mange spor fra, siger Frants Frandsen.

Nye vinduer i 1800-tallet

Udvendigt er der ikke mange forandringer at spore på Marcussens Gård. For de forbipasserende på gågaden i Aabenraa ligner den toetagers bygning på Storegade 24 i stort omfang sig selv, sådan som den har set ud de seneste 300 år med de rødgyldne mursten i krydsforbandt og øverst under tagudhænget den hvide sparrenok-gesims.

En markant forandring er dog vinduerne mod gågaden, som i forbindelse med ombygningen i 1859 blev udskiftet fra de oprindelige 4-rammede korspostvinduer, hvor en lod- og tværpost deler vinduet i fire lige store rammer, til de nuværende klassicistiske dannebrogsvinduer. Ifølge Frants Frandsen synes udskiftningen til dannebrogsvinduer at være en model, som trækker sit spor igennem Aabenraa netop på dette tidspunkt i midten af 1800-tallet.

Også hoveddøren blev på dette tidspunkt udskiftet, mens vinduerne på gårdsiden, som er kopier af barokvinduer, er af nyere dato.

Under Realdania By & Bygs restaurering blev vinduer, hoveddør og port eftergået af snedkere og male-

re, og murere har tjekket husets facader og hovedtrappen for løse fuger, mens en smed har efterset det fine smedejernsrækværk i Louis Seize-stil ved trappen op til hoveddøren. Men ellers ligner husets ydre stort set sig selv. Indenfor er meget til gengæld forandret.

Nøgne rum med spor af tidens tand

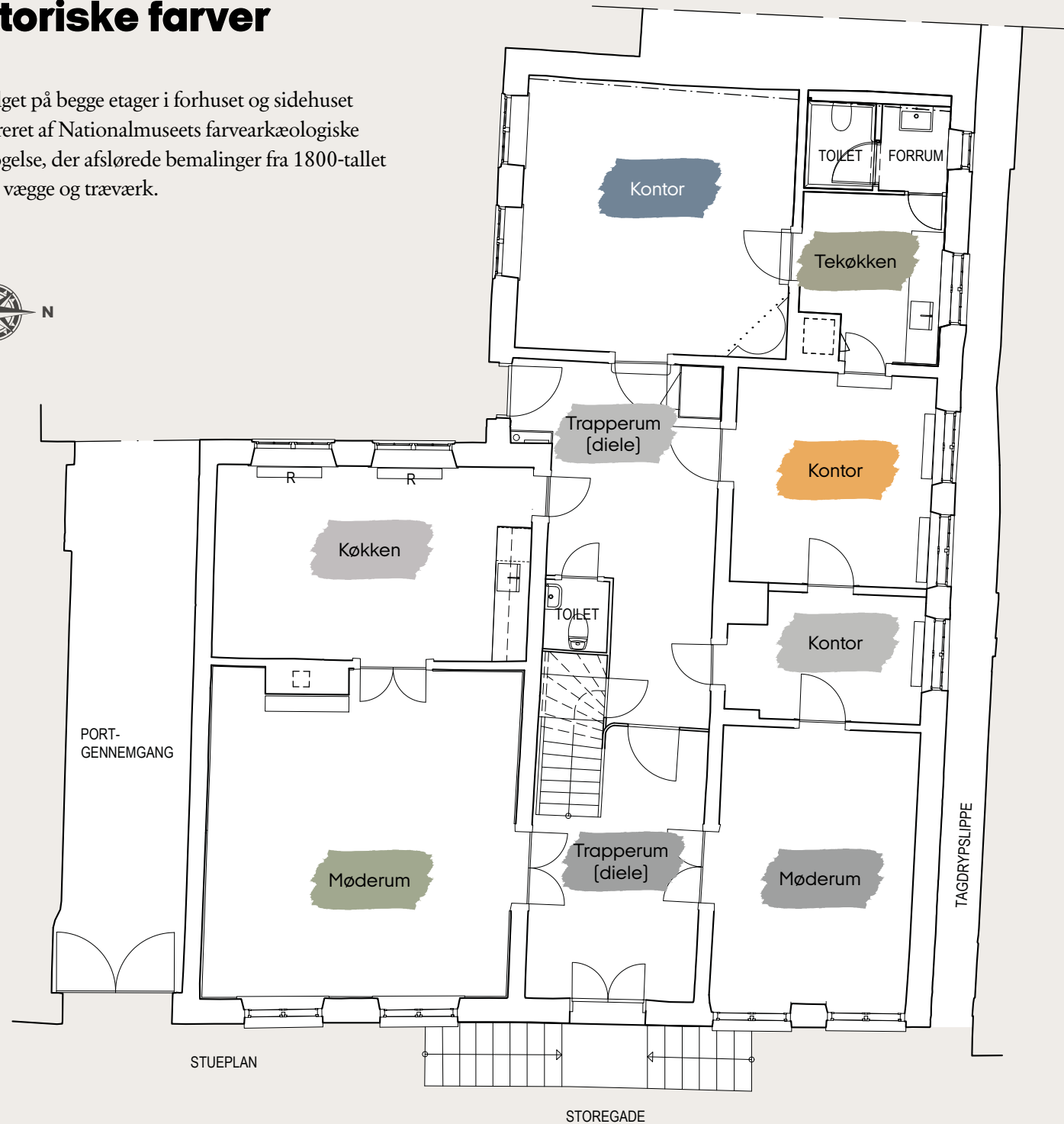
Da restaureringen gik i gang, blev alle etager i forhuset – kælder, stue og førstesal – ryddet, og alle uoriginale vægge, bløde plader, nedhængte lofter, lamper, kabler, ledninger og rørføringer til radiatorerne blev fjernet. Også i sidehuset fra 1740 blev alt ryddet. Tilbage stod nogle nøgne og – med Frants Frandsen ord: “arrede rum” – med alle de skrammer og ridser, som tidens tand har sat, og som viser, at huset har levet et langt liv.

Til gengæld gav de skrællede rum et meget klarere billede af de mange fine materialer, interiører og detaljer, som havde overlevet i det historiske hus: ølandsfliser, stukatur, fyldingsdøre, brystningspaneler, kaminer, ældre kakler og bemalede lofter.

I sensommeren 2023 stod et hold af murere, tømrere, elektrikere, VVS'ere, malere og andre håndværkere klar til at restaurere og genskabe de historiske detaljer, mens Frants Frandsen og hans kollega, arkitekt Anders Brüel, stod klar til at tegne de overordnede linjer og træffe de detaljerede valg om alt fra tekniske installationer til farver og indretning.

Historiske farver

Farvevalget på begge etager i forhuset og sidehuset er inspireret af Nationalmuseets farvearkæologiske undersøgelse, der afslørede bemalinger fra 1800-tallet på både vægge og træværk.

STUEPLAN

STOREGADE

FØRSTESAL

STOREGADE

De historiske farver er afdækket, og fine detaljer er restaureret.

Ved den farvearkæologiske undersøgelse af forhuset og sidehuset blev der fundet flest spor fra tiden midt i 1800-tallet.

De genskabte farver er hentet fra 1800-tallets fremherskende farvepalet, i overgangen mellem klassicisme og historicisme.

Farvearkæologi

Den farvearkæologiske undersøgelse viste, at forhusets indre pudsede overflader og træværk langt de fleste steder kunne spores tilbage til tiden omkring 1859, hvor familien Marcussen blev enejer af ejendommen, og hvor der blev gennemført en større istandsættelse og ombygning.

Farvemoden dengang var de mørke og farvestærke kulører, der matchede tidens møbler i såkaldt klunkestil, hvor pomponer og kvaste prydede kanter på gardiner, portierer, stole, sofaer, borde osv., ofte sammen med frynser og sirligt udførte draperinger og borter.

Fra 1700-tallet, dengang ejendommen blev opført, blev der kun fundet ganske få spor i form af små hvide kalklag på de pudsede vægge i køkkener og gangarealer samt en enkelt bjælkebemaling i sidehuset, som kunne tyde på, at bjælkerne her oprindeligt har været kraftigt grønne, måske spanskgrønne, eller berlinerblå.

At der ikke blev fundet anden bemalingshistorie på 1700-tallets bjælker end den lille rest på en enkelt bjælke, kan ifølge Frants Frandsen skyldes, at bjælkerne på et tidspunkt er blevet afhøvlet og udformet med den nuværende profil for at få mere glatte og moderigtige lofter.

– Vi antager, at alle lofter oprindeligt har været udført som bjælke- og bræddelofter, ligesom væggene i 1700-tallet og i første del af 1800-tallet erfaringsmæssigt har været beklædt med spåntapeter eller med udspændte, bemalede væglærreder. Vi har dog ikke fundet rester af sådanne tapeter eller lærreder, og vi formoder derfor, at væggene ved istandsættelsen i 1859 blev grundigt afrenset og pudset og herefter malet med limfarve, siger Frants Frandsen.

I rummet i sidehuset hvor bemalingsresterne blev fundet, var gulvet desuden på et tidspunkt blev sænket, så det var kommet i niveau med dielen i forhuset. I sin tid har der ikke været gennemgang fra forhuset

til sidehuset, som lå to trin højere end dielen, hvilket bl.a. kan ses af vinduernes placering i forhold til den oprindelige gulvhøjde og af barokdørens forlængelse.

I forbindelse med restaureringen er gulvet igen hævet til det oprindelige niveau og er nu forsynet med et lille trin ned til dielen.

Ændrede brystningspaneler

De nye dannebrogsvinduer, som hele gadefacaden blev forsynet med ved den store istandsættelse i midten af 1800-tallet, var ca. 20-25 centimeter højere end de oprindelige korspostvinduer, og mens forhøj-

I forhuset og sidehuset er stueetagen indrettet til erhverv og førstesalen indrettet til bolig. Udgang fra dielen til gårdrummet er fælles for de to lejemål.

Da vinduerne ud til gaden i midten af 1800-tallet blev udskiftet til de nuværende, højere vinduer, måtte der i brystningspanelet skæres et indhak for at få plads til de nye vinduer.

ningen ikke umiddelbart kan ses på bygningens ydre, er den til gengæld tydelig indenfor. I brystningspanelet, dvs. i træbeklædningen under vinduerne, er der nemlig skåret et indhak for at få plads til de højere vinduer.

– Man kunne fristes til at tilbageføre vinduerne til deres oprindelige størrelse og dermed også tilbageføre brystningspanelerne til oprindelig udførelse. Det ville skabe større harmoni inde i rummene; til gengæld ville de barokke vinduer ikke harmonere med det øvrige klassicistiske inventar, og en udskiftning er heller ikke en reel mulighed, da vinduerne

er en del af bygningens samlede fredningsværdier fra klassicismen. Men tanken er et meget godt eksempel på de mange overvejelser, vi gør os undervejs i en restaurering, siger Frants Frandsen, som til gengæld anerkender, at de nuværende, højere dannebrogsvinduer giver mere lys til rummene.

Genfundne farver på vinduerne

Ved Realdania By & Bygs overtagelse stod dannebrogsvinduerne udvendigt med mørkegrønne karme og hvide rammer, men de farvearkæologiske undersøgelser viste, at vinduerne oprindeligt har haft en

Under restaureringen blev der via store plancher holdt godt øje med de valgte farver på både vægge og træværk.

mørk brændt umbrabrun på karmtræ og en helt lys umbrabrun på vinduesrammer. Denne farvekombination er i dag genskabt efter Nationalmuseets henvisning til de oprindelige kulører og farvekoder.

Mod gården og i den smalle slippe ind til naboejendommen er flere af de barokke vinduer med grønmalte korssprosser kopier af nyere dato. De fleste er blevet forsynet med koblede rammer, men en stor del af beslåningen udvendigt er bevaret. Vinduerne varierer i højden fra stueetage til førstesal. Generelt er alle vinduer i forhus og sidehus nu suppleret med forsatsrammer af hensyn til husets indeklima og varmekonservering.

Ved istandsættelsen i 1800-tallet blev også den oprindelige to-fløjede hoveddør ændret fra en barokdør til en ny dør. Dog blev dørens karmtræ, de profilerede poste mellem dørbladene og overvinduet bevaret, og disse dele stammer således fra 1700-tallet.

På et senere tidspunkt blev døren fra midten af 1800-tallet udskiftet til den nuværende dør, hvor hvert dørblad har fem diamantfyldninger. Ved Realdania By & Bygs overtagelse var døren malet i en grøn og en meget dyb blå farve med forgyldning. Disse farver er bibeholdt, men genopfrisket.

Forhusets vinduer ud til gaden er nymalet i de farver, som blev fundet under den farvearkæologiske undersøgelse: mørk umbrabrun på karmtræ og lys umbrabrun på vinduesrammer.

Enkelte dele med barokkens formsprog

– Der blev gået hårdt til værks under istandsættelsen i 1859 – også i dielen, hvor hovedtrappens oprindelige ligeløb blev ændret til et åbent trapperum med en klassicistisk kvartsvingstrappe. Senere blev der i trapperummet desuden indsat et glasparti på førstesalen, givetvis for at skærme lejligheden for trapperummets træk og kulde, og dette glasparti har vi bevaret som en del af husets historiske udvikling, fortæller Frants Frandsen.

Han vurderer, at også diele-gulvets flisebelægning med ølandsfliser stammer fra første halvdel af 1800-tallet. I 1700-tallet, før flisebelægningen, kan der muligvis have været en belægning af pigsten eller mursten, som har været mere robust og dermed harmoneret med dielens funktion som et gennemgangsrum og et brugsrum. I dielens bræddeloft ses spor af en ældre loftlem, så varer kunne hejSES op på loftet.

Også andre dele af interiøret bærer præg af den store istandsættelse i midten af 1800-tallet, og en stor del af træværket i både stueplan og på førstesal er ligeledes udført i tidens fremherskende klassicistiske stil med en lys farvepalet på træværket. Desuden er der fundet andre bemalinger, som meget vel kan stamme fra den klassicistiske periode, bl.a. på dielens og indgangspartiets vægge, hvor en lys grå limfarve med farvespor kunne være rester af en marmorering og kvaderinddeling.

– Fra midten af 1800-tallet blev det almindeligt med limfarve på væggene, og vi vurderer, at de farvestærke lag, der blev fundet på væggene i stueplan og på førstesal, stammer fra denne periode, og det samme gælder det gråmalede træværk. Denne farvesammensætning repræsenterer meget fint overgangen mellem klassicismen og den efterfølgende historicisme, hvor kulørerne blev hentet fra den ret tunge farvepalet, siger Frants Frandsen.

Enkelte døre og indfatninger har dog et ældre barokt formsprog, altså fra tiden før den klassicistiske periode, og er måske reminiscenser fra 1700-tallets interiør.

– For eksempel er de klassicistiske fløjdøre på førstesal nogle steder koblet med barokindfatninger, som har en afdæmpet, såkaldt forkrøppet profil, og med en oprindelig rødlig bemaling, der ikke var særligt anvendt i den klassicistiske periode, men til gengæld godt kan hænge sammen med det forsvundne 1700-tals-inventar, siger Frants Frandsen.

Igen indrettet til beboelse

Da Realdania By & Byg overtog Marcussens Gård, var forhusets stueetage indrettet til erhverv med frokoststue og køkken for Marcussen & Søn og med rum til lager og et brandsikkert rum til opbevaring af

Glaspartiet på førstesal i trapperummet er af nyere dato, men er bevaret som en del af historien og som et værn mod trapperummets træk og kulde.

En fløjdør med barokke træk.

Til venstre ses forhusets diele; til højre et nyt køkken, der er indrettet til brug for erhvervslejemålet.

I forhusets stueetage med vinduer ud til gård- rummet er der indrettet nyt køkken med nye elementer.

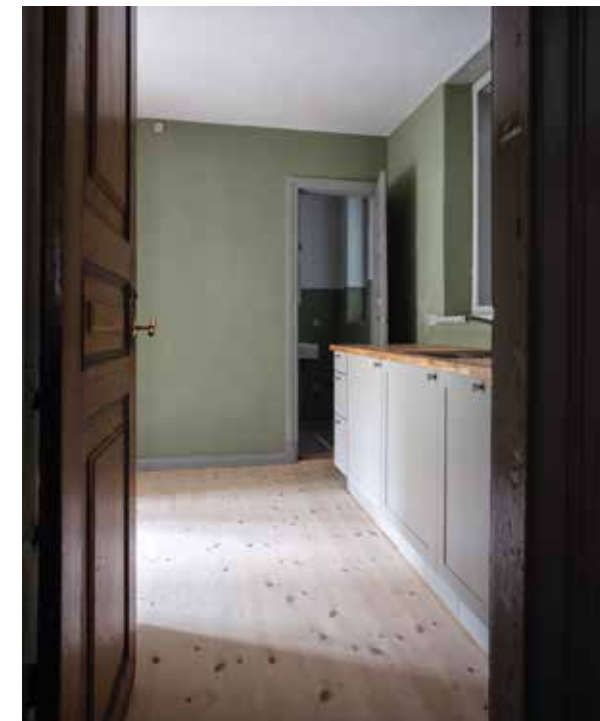

virksomhedens historiske tegningsarkiv. På førstesal var der indrettet beboelse.

Med restaureringen er denne funktionsinddeling fastholdt, dvs. med erhvervslejemål i stueetagen og bolig på førstesal. Alle lejemål har deres indgang fra dielen via hoveddøren mod gaden, ligesom de har fælles udgang til den bagvedliggende gård.

I boligen på førstesal er bevaret de feltinddelte og bemalede bjælkelag og loftsbrædder og de oprindelige døre. I køkkenet er bevaret en gammel ildsteds-kappe og kakler på væggene samt en fyldingsdør med en låge, så stuepigen i sin tid kunne holde øje med herskabet.

Under restaureringen er der sat nye køkken-elementer ind i både stueetagens og førstesalens køkken. I sidehuset er et tidligere nedlagt køkken i

stueetagen tilbageført, og også her er der sat nye køk-kenelementer ind.

Sidehuset, som ved Realdania By & Byg over-tagelse var indrettet med intoneringsværksted for Marcussen & Søn på førstesal og med lager og arkiv i stueetagen, er i dag indrettet til erhverv i stueplan og beboelse på førstesal i tråd med bygningens oprinde- lige indretning. På førstesalen er der inddraget et rum til indretning af et nyt badeværelse.

I den fuldmurede kælder under en del af forhuset er der foretaget asbestsanering, og der er etableret mekanisk udsugning. Murstensgulvet i kælderen havde en del sætningsskader og har derfor været pillet op og lagt igen. Et tværskillerum er blevet genopmu- ret, og nogle af bjælkerne er udluset, mens væggene er kalket. I dag er al teknik samlet i kælderen.

De historiske farver fra midten af 1800-tallet er genskabt.

An ornate, dark metal stove with intricate carvings and a white door in the background. The stove is the central focus, featuring a large central door with a decorative handle and a smaller door below it. The top of the stove is adorned with three circular decorative panels. The background shows a white door with a simple panel design, set against a light-colored wall. The floor is made of light-colored wood planks.

Virksomhed og familieliv gennem 200 år

Af historiker
Louise Karlskov Skyggebjerg

Under restaureringen af Marcussens Gård er alt træværk i forhuset og det første sidehus sat i stand og malet.

I en landsby i Sønderjylland

Da orgelbyggeriet blev grundlagt i 1806 i Slesvig, i landsbyen Vester Sottrup, var Danmark et landbrugssamfund med lidt under en million indbyggere i kongeriget og omkring 600.000 i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. De fleste var bosat på landet, og landbruget var helt afgørende for økonomien. Det var en tid med uro på den storpolitiske og økonomiske scene med Napoleonskrigene, tabet af flåden i 1807, statsbankerot i 1813, Norges løsrivelse i 1814 og landbrugskrisen. Men det var også en tid, hvor Danmark i 1814 fik den første folkeskolelov med tvungen skolegang for alle børn, fra de blev syv år til de blev konfirmeret.

Krigsnederlag og merkantilisme førte til dannelsen af patriotiske og økonomiske selskaber. Et af dem var Selskabet til indenlandsk Kunstflid, som i 1810 afholdt sin første industriudstilling i Danmark. Ordet industri betød på dette tidspunkt foretagsomhed og flid, og på udstillingen blev der blandt andet fremvist produkter fremstillet af snedkere, sadelmagere, urmagere, blikkenslagere og smede. Netop denne håndværkstradition var Jürgen Marcussen (1781-1860) fra landsbyen Snogbæk ved Sønderborg rundet af.

Jürgen Marcussen var søn af en tømrer, men familien var fattig og havde mange børn, så han kom i pleje hos en slægtning, der var snedker i Vester Sottrup. Her blev han udlært snedker, før han begyndte

i orgelbyggerlære i Rudkøbing i 1802-03. Marcussen havde dog ikke noget godt forhold til sin mester, Hans Fr. Oppenhagen (1763-1833), og før endt læretid vendte han derfor tilbage til sine plejeforældre og til snedkerfaget. Han var dog stadig optaget af orgler, og i 1806 afsatte han sit første lille flytbare orgel, et såkaldt positiv, til seminariet i Tønder, men ellers bestod hans arbejde med orgler i disse år mest af reparationer på orglerne i kirkerne på den slesvigske hjemegn.

Marcussen begyndte som orgelbygger netop på et tidspunkt, hvor der skete en stærkere specialisering i faget, og hvor kombinationen af orgelbygning og fremstilling af andre tasteinstrumenter holdt op med at være almindelig. Mens Marcussen specialiserede sig i orgler, blev der i de samme år opbygget en klaverindustri, som en tidlig gren af dansk industri.

Marcussen & Reuter

I 1811 fik Marcussen offentlig bevilling til at udøve orgelbyggerhåndværket i Slesvig og Holstein, og hans virksomhed voksede med svende og lærlinge, blandt andre Andreas Reuter (1798-1847). Reuter blev lærling i 1816, og fire år efter leverede virksomheden sit første større instrument. Det var et orgel med 17 stemmer til den sydslesvigske Siseby Kirke, der ligesom mange andre landsbykirker fik sit første orgel i 1800-tallet.

Til venstre orglet fra Siseby Kirke, som Marcussen byggede i 1820, og som i dag er opstillet i Haderslev Domkirke. Til højre et portræt af Jürgen Marcussen, som grundlagde Marcussen & Søn i 1806.

Teknisk var orglet en fornyelse, for Marcussen brugte for første gang en såkaldt kassebælg, som han selv havde opfundet. Den var bedre end tidligere former for bælg (faltebælg), når det gjaldt om at få en jævn lufttilførsel til orglet, og den dag i dag kan orglet fra Siseby ses og høres som et af tre orgler i Haderslev Domkirke, hvor det blev genopstillet efter en restaurering i midten af 1980'erne.

Reuter interesserede sig for den nyeste viden og læste faglitteratur, så han bragte teoretisk indsigt og fornyelse til Marcussens orgelbyggeri. Hvor Marcussen kom fra en praktisk orienteret håndværkstradition, pegede Reuter frem mod nye tider, hvor teoretisk viden spillede en større og større rolle. De første tekniske skoler blev netop grundlagt i begyndelsen

af 1800-tallet for at undervise lærlinge i skrivning, læsning og regning, og i løbet af århundredet blev de tekniske skoler udvidet med andre fag og blev en almindelig del af håndværksuddannelserne.

I 1826 købte Reuter sig ind i virksomheden, og firmaets navn blev ændret til Marcussen & Reuter. Firmaet havde et godt ry og gode forbindelser og fik i disse år større opgaver som f.eks. fremstilling af orglet til den nye Christiansborg Slotskirke i 1826-29. Kirken stod færdig i 1826 og blev dengang som nu brugt ved store kongelige begivenheder som f.eks. Frederik den 7.'s bryllup i 1828.

For Marcussen & Reuter gav den store opgave med orglet til Christiansborg Slotskirke imidlertid udfordringer i forhold til plads og i forhold til at skaffe

Forhuset [opført 1723] er sammenbygget med det første sidehus [1740], som senere er sammenbygget med det andet sidehus [1744]. Til højre ses et overdækket cykelskur.

nok kvalificeret arbejdskraft. Pladsproblemet blev løst ved at leje en sal på herregården Skovbølgård ved Aabenraa, hvor orglet blev sat op, før det igen blev skilt ad og transporteret til København ad vandvejen – en noget mere besværlig og længerevarende rejse end i dag.

Orglet til Christiansborg Slotskirke var en succes og fik ros fra en bedømmelseskomité med så indflydelsesrige og prominente folk som fysikeren H.C. Ørsted, komponisten og organisten C.E.F. Weyse og komponisten J.P.E. Hartmann. Komiteen skrev om Marcussen & Reuter, at de to *“brave Kunstnere ikke blot lovligt have opfyldt deres Contract, men at de, for deres med saamegen Indsigt, Flid og Redelighed udførte Arbejde fortjene fortrinlig Roes og anbefaling til enhver passende Opmuntring”*.

Sådanne lovprisende ord og indflydelsesrige netværk var afgørende for at få store restaurerings- og nybygningsopgaver i konkurrencen med andre orgelbyggere. Faktisk havde Weyse allerede via en lokal organist været involveret i at skaffe Marcussen en af hans første opgaver, nemlig restaureringen af orglet i Sct. Marie Kirke i Haderslev.

I 1833 anbefalede Weyse, at Marcussen & Reuter fik opgaven med at ombygge orglet i Vor Frue Kirke i København. Orglet var ellers lige blevet bygget af Marcussens læremester fra Rudkøbing, men det var en skandale, der straks måtte bygges om. I den for-

bindelse skrev Weyse om pristilbuddet fra Marcussen & Reuter:

“Den af dem angivne høie Priis af 3 til 5000 Species turde rigtig nok være en Anstødssten ved denne Sag, skjøndt denne Summa dog maaskee ikke vil synes ubillig i Betragtning af den lange Tid dette Arbejde vil medtage, der maaskee kan overstige et Aar, i hvilken Tid de to Orgelbyggere med omtrent 8 Svende maae opholde dem i det dyre Kjøbenhavn.”

Citatet siger noget om, hvad det indebar at være orgelbygger i form af længerevarende ophold uden for hjemmet, og Weyse var da heller ikke karrig med rosende ord, da han i en anbefaling fra 1836 skrev: *“Jeg kan efter fuldkommenste Overbeviisning give dem det Vidnesbyrd, at der i dem [Marcussen & Reuter] findes en saare sjelden Forening af Genialitet, grundig Videnskabelighed, teknisk Sikkerhed, stoer Interesse for deres Kunst og streng Retskaffenhed. Saavel ved det af dem nybyggede Orgel i Christiansborg Slotskirke, som ved det aldeles omskabte Orgel i Roeskilde have de leveret sande Mesterstykker”*.

I private breve var Weyse dog knap så tilfreds med orgelbyggeriets priser. I 1833 beskrev han Marcussen og Reuter som *“nogle uhanteerlige Mennesker; paa de Conditioner, de have satte, bliver der neppe noget af Frue-Orgel-Reparationen”*, og senere brokkede han sig over, at de ikke ville *“vige eller vanke fra deres dyre Priser”*.

Fra portåbningen i Marcussens Gård er der kig ud til gågaden, Storegade.

I køkkenet på førstesal er bevaret kakler på væggene samt en fyldingsdør med låge, så stuepigen kunne holde øje med herskabet.

To familier og en virksomhed

Da Marcussen & Reuter i 1830 flyttede til de nye omgivelser i centrum af Aabenraa, var der ikke alene tale om flytning af en virksomhed; der var også tale om flytning af to familier. Den nygifte Reuter flyttede ind i forhusets stueetage med sin hustru, mens Marcussen flyttede ind i den store otteværelses lejlighed på førstesal. Her var der plads nok til, at han kunne holde morgenandagter for sine svende i dagligstuen.

Ved folketællingen i 1835 var der 17 personer på adressen, herunder seks arbejdere på orgelbyggeriet. Foruden Reuter, hans hustru og deres tre små børn samt Marcussen med sin hustru og en voksen datter boede der i forhuset også tre tjenestepiger. Ved en ny folketælling i 1840 var to af Marcussens voksne sønner vendt tilbage til virksomheden, og Reuter havde nu fem hjemmeboende børn. I virksomheden var der ud over Marcussens sønner og de to ejere fortsat seks arbejdere ansat.

Orgelbyggerne var ikke altid hjemme, for opstilling og intonering af orglerne krævede lange ophold udenbys. Reuter skrev under sådanne ophold flittigt til hustruen, og denne brevveksling giver både indblik i savnet og i de til tider ret besværlige bolig- og rejseforhold. I brevene kunne Reuter skrive om stormfulde sørejser og andre rejsebesværligheder, men også om en midlertidig bolig i København, hvor han mente, at man på københavnermåden ikke rigtig bekymrede sig om sine naboer.

Alt i alt var de første år i Aabenraa travle år, men i 1847 døde Reuter i en ung alder. I stedet blev Marcussens søn, Jürgen Andreas Marcussen (1816-1900) kompagnon, og i 1848 skiftede virksomheden navn til Marcussen & Søn. Den nye kompagnon var uddannet snedker som sin far og derefter uddannet i faderens orgelbyggeri. Som det var almindeligt for håndværkere på den tid, var han derefter rejst ud for at blive klogere på sit fag og havde tilbragt nogle år i Tyskland hos et stort orgelbyggerfirma.

Vokseværk

Virksomheden voksede fortsat, og i midten af 1800-tallet blev Marcussens Gård udvidet med et tredje sidehus bygget som stald og pakhus i tre etager med de øverste etager i bindingsværk. På bygningen ses stadig den hejsekvist, der blev brugt, når varer skulle hejse op på lageret.

I 1859 blev der igen udvidet med en 19 fag lang muret tværbygning. Denne gang var der tale om en stor treetages værkstedsbygning med indskriften “Soli Deo Gloria”, som betyder “Gud alene æren” og var et udtryk, som blev brugt af komponisten Johan Sebastian Bach på hans kirkemusikalske værker.

Under den latinske inskription står Jürgen Andreas Marcussens initialer, IAM, og nedenunder står byggeåret 1859 – det hele udført med bogstaver i det dengang meget moderne materiale, støbejern, som i disse år vandt frem og blev brugt til alt fra maskiner og vinduer til gelændere, køkkentøj og meget andet.

Over hele landet åbnede mange jernstøberier, også i Aabenraa, hvor Stallknechts Jernstøberi åbnede i 1852 i Slotsgade, og hvor bogstaverne til Marcussens Gård angiveligt blev købt. Jernstøberiet var sammen med tobaksspinderier og orgelbyggeriet tegn på, at industrialiseringen var begyndt i byen, og de nye tider viste sig også i Aabenraas nye gasværk og de gaslygter, der oplyste gaderne fra begyndelsen af 1860'erne.

I Marcussens Gård fortsatte udbygningen, og tværbygningen fra 1859 blev ikke den sidste knopskydning på den gamle herredsfogedgård. I 1878 blev der bygget endnu et værksted med forbindelsesbygning og stald, og derefter fortsatte det med mindre ud- og ombygninger i takt med, at tiderne skiftede, og virksomheden udviklede sig. Efter den store ombygning i 1859 skete der dog ikke de helt store bygningsmæssige ændringer før næsten 100 år senere.

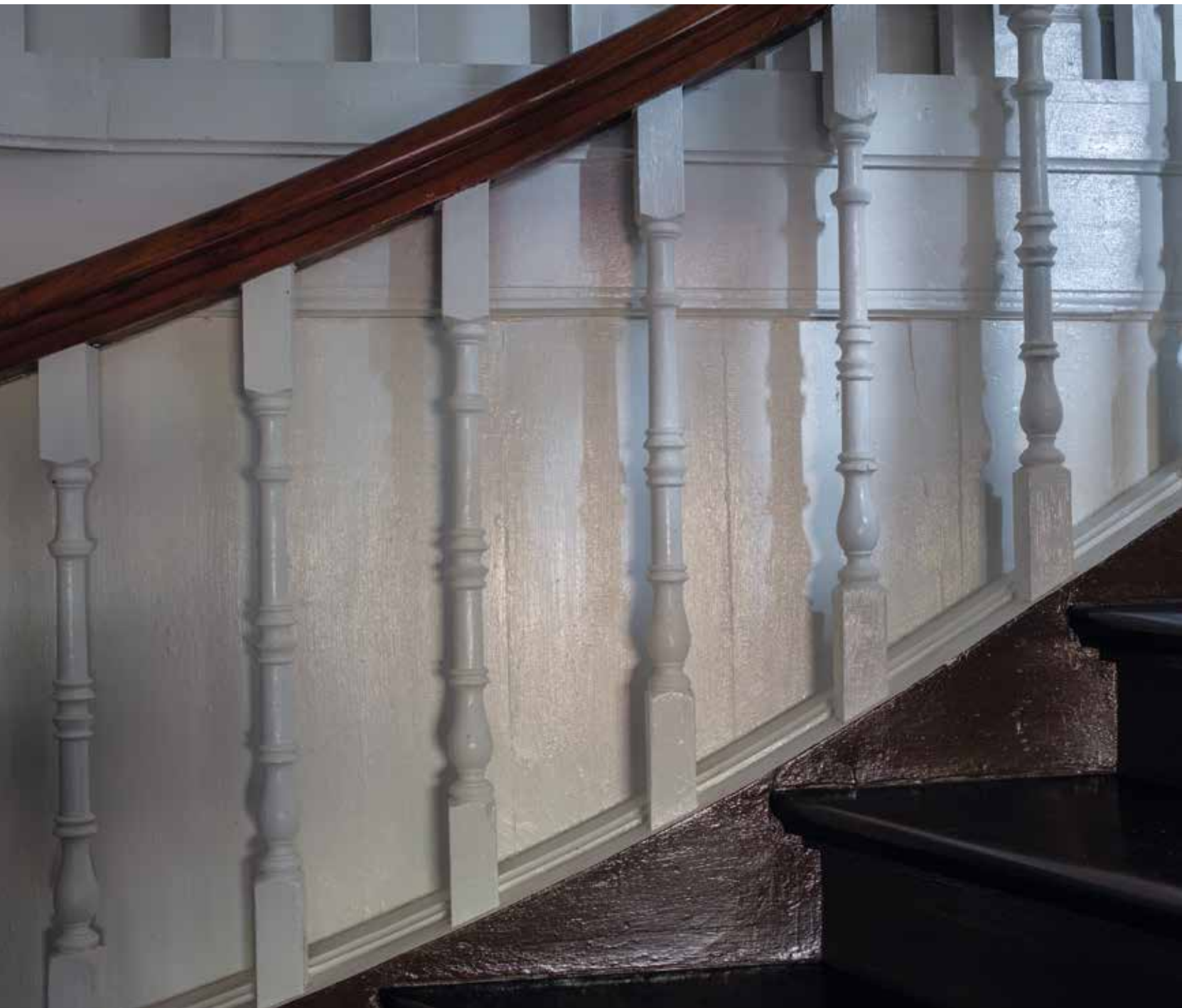
Flere medarbejdere

I midten af 1800-tallet voksede orgelbyggeriet ikke kun i kvadratmeter, men også i medarbejderantal. Ved udbygningen i 1859 var der over 20 beskæftigede på orgelbyggeriet, som nu blev ledet af Jürgen Andreas Marcussen i kompagniskab med Johann Konrad Kornemann. Sidstnævnte var en tysk orgelbygger, der havde giftet sig med Jürgen Andreas' søster, der ulykkeligvis var død i barselsengen i 1852.

Ved folketællingen i 1860 var Kornemann for længst gift igen. Grundlæggeren Jürgen Marcussen og hans hustru boede som aftægtsfolk i sidehuset sammen med en husholderske. I forhuset boede Jürgen Andreas Marcussen i stueetagen og Kornemann på førstesal, begge med hustru, fire børn og to tjenestefolk. Folketællingen omtalte nu 10 orgelbyggerensvende.

Da tværbygningen blev opført, blev den prydet med indskriften “Soli Deo Gloria”, som betyder “Gud alene æren”, og med Jürgen Andreas Marcussens initialer, IAM, og byggeåret 1859.

Hovedtrappen, som formentligt har erstattet en tidligere støj-løbstrappe, er udført i historicistisk stil med lakerede trin, stødtrin og håndliste.

Ny nationalitet og ny orgelmode

De geopolitiske vinde, der blæste ind over landet, påvirkede naturligvis orgelbyggervirksomheden. Med to slesvigske krige (1848-1851 og 1864) var det dansk-tyske forhold på frysepunktet, og efter 1864 blev Aabenraa tysk. Det fik stor betydning for orgelbyggeriet. Hvor Skandinavien og særligt Danmark hidtil havde været det primære marked, vendte Marcussen & Søn sig nu mod Tyskland, men byggede også enkelte orgler så langt væk som Filippinerne, Afrika og Rusland. Dampskibe og jernbaner var brudt igennem som nye transportmidler, og det var blevet lettere at producere varer til fjerne destinationer.

I 1865 blev der også bygget et orgel i Finland. Det blev opstillet af Jürgen Andreas Marcussens nevø, Jens Zachariassen, der grundlagde sit eget finske orgelbyggeri året efter.

Efter 1864 lå orgelbyggeriet i udkanten af det tyske rige i det nordslesvigske område. Det var et område præget af nedgang i de traditionelle erhverv såsom skibsbyggeri i Aabenraa og søfart og knipling i marskegnene. For industrien var det en hård tid, hvor de lokale virksomheder mistede deres kongerigske marked, og i de følgende årtier levede områdets industri med få undtagelser mest af at være lokal leverandør til det omgivende landbosamfund.

Fornyelse i Marcussens Gård

Jürgen Andreas Marcussens søn Hartvig døde før sin far. I stedet blev det Johannes Lassen Zachariassen (1864-1922), der ledede firmaet fra 1902. Han var oldebarn af firmaets grundlægger og havde været i snedkerlære i Aabenraa i et år, før han havde gjort sin uddannelse færdig på sin onkels finske orgelbyggeri. Herfra medbragte han den moderne rørpneumatik, hvor forbindelsen fra spillebordets tangent til spilventilerne foregår ved trykluft – i modsætning til mekanisk forbindelse med trækstænger og tråde eller elektrisk forbindelse med kontakter, ledninger og elektromagneter. I de følgende år indførte Zachariassen flere moderniseringer.

Blandt andet fik han et tilbud hjem på et nymodens gasmotoranlæg, men valgte i stedet at investere i en 25 hestkræfters dampmaskine, som krævede opførelsen af en 20 meter høj skorsten. Dampmaskinen blev opstillet i 1906 og bevirkede, at orgelbyggeriets værkstedsmaskiner kunne drives med remtræk. Dampmaskinen var på det tidspunkt en gammel opfindelse, men dampkraftens betydning toppede i netop disse år.

Med elektricitetens udbredelse og fremkomsten af små elektromotorer blev det dog efterhånden almindeligt, at hver maskine havde sin egen motor. Så slap man både for dampkedel, skorsten og de farlige remtræk, som forbandt dampmaskinen med de enkelte maskiner, og som nemt kunne resultere i arbejdsulykker.

Krig og nyorientering efter Genforeningen

Zachariassens fornyelser bragte gode tider med sig, men opsvinget fik en ende, da første verdenskrig brød ud i 1914. Da orgelbyggeriet lå i det tyske Slesvig, betød det krigstjeneste for en del af medarbejderne, og flere faldt i krigen. Dermed forsvandt vigtige kompetencer og viden. Der var også problemer med mangel på materialer, for metallageret blev beslaglagt, og også i flere kirker forsvandt det eftertragtede metal fra orglerne.

Efter krigen blev Aabenraa igen en del af Danmark, selvom der både her og i Sønderborg var flertal for at blive en del af Tyskland ved afstemningen op til Genforeningen i 1920. For en virksomhed, der i et halvt århundrede havde orienteret sig mod det tyske marked, var det heller ikke nemt at skulle være dansk igen. Orgelbyggeriet mistede de forretningsforbindelser sydpå, som de havde dyrket siden 1864, og det blev en svær tid med tomme ordrebøger. Nye kontakter skulle skabes og et nyt marked opdyrkes. Samtidig skabte inflationen i Tyskland efter krigen yderligere vanskeligheder – så store vanskeligheder, at en planlagt filial i Kiel blev opgivet.

Det var altså ikke lyse tider for det lokale erhvervsliv, da Johannes Lassen Zachariassen døde i 1922, og den 21-årige Sybrand Zachariassen (1900-1960) overtog ledelsen hos Marcussen & Søn. På dette tidspunkt blæste der tilmed nye vinde

Den kunstfærdige træimitation på et af førstesalens bræddeløfter er forsynet med et tysk Luther-citat. Datidens malermester har dog byttet rundt på betydningen af udgang/indgang.

Flere steder er 1800-tallets træværk med ådring bevaret og i dag restaureret.

i orgelkredse, hvor flere ønskede at vende tilbage til et klangideal, der byggede på den klassiske og mere mekaniske orgelbyggertradition.

Marcussen & Søn var med på den nye trend, og kort tid efter at den nye leder var kommet til, fik virksomheden til opgave i 1923-24 at ombygge og udvide orglet i Holmens Kirke i København og i 1931 til opgave at fremstille et nyt orgel til den kirke, der i dag er Nikolaj Kunsthal.

Sammen med flere medarbejdere, som alle var startet i virksomheden i 1920'erne, blev Zachariasen nu en vigtig del af en nyorientering inden for orgelbyggeri, og Marcussen & Søn opnåede for alvor international anerkendelse.

Umiddelbart før en ny krig brød ud, byggede Marcussen & Søn et orgel til Grundtvigs Kirke i København med en orgelfacade tegnet af møbel-designer Kaare Klint, ligesom virksomheden også fik opgaven at bygge det store orgel til Radiohusets Koncertsal med en orgelfacade tegnet af radiohusets arkitekt, Vilhelm Lauritzen.

Succes på verdensmarkedet

Ved 150 årsjubilæet i 1956 var der nok at lave i orgelbyggergården i Aabenraa, og antallet af ansatte var nu omkring 40. En meget stor del af orglerne blev solgt til udlandet, og bygningsmæssigt var det igen blevet tid til en udvidelse.

Gårdrummet med de forskellige bygninger i ensartede materialer og farver virker på én og samme tid som en historisk tidslomme og et levende kulturmiljø.

I 1957 søgte virksomheden om tilladelse til en større ombygning af værkstedsbygningen mod syd, der skulle have en tredje etage bygget på. Den nye etage skulle indrettes til tegnestue og samleværksted, mens der var maskinværksted i stuen og lager på førstesal. Alt dette hørte til virksomhedens "træside" mod syd, mens metalarbejdet foregik mod nord.

Byggeriet i højden var egentlig i strid med bygningsvedtægten, men da kommunens byplanudvalg fandt, at virksomheden både havde dokumenteret betydningen af udvidelsen og undersøgt alternative udvidelsesmuligheder, blev byggetilladelsen alligevel givet i 1958 med den betingelse, at der skulle mageskiftes et areal med naboen.

De alternative udvidelsesmuligheder var bl.a. blevet affejet med, at de interne transportafstande til monteringshallen, hvor orglerne blev samlet, ville

blive for store. I forvejen havde virksomheden lange interne transportafstande, fordi den havde været nødt til at inddrage første sidehus mod nord helt ned til Storegade.

Kort tid efter, i 1960, blev det Sybrand Jürgen Zachariassens (1931-2012) tur til at tage over efter sin far i orgelbyggeriet, og med ham kom der en ny faglighed ved roret. Den nye leder havde i modsætning til sine forgængere ikke håndværkerbaggrund, men var uddannet civilingeniør inden for maskinbygning og havde bl.a. i studietiden været i praktik på en motorfabrik i Aabenraa og stået til søs. Selvom det ikke oprindeligt havde været planen med ingeniørstudierne, satsede han ved endt studietid i 1957 alligevel på at komme tilbage til orgelbyggeriet.

Efter generationsskiftet spøjte også tanken om at flytte til mere produktionsvenlige lokaler, men

Medarbejderne samlet til gruppefoto i gården i 1890. Forrest til venstre Auguste Marcussen, gift med Hartvig Marcussen (i midten) og til højre Jürgen Andreas Marcussen.

ledelsen fandt, at firmaets ånd og sjæl hang uløseligt sammen med den gamle orgelbyggergård, hvor der på det tidspunkt var bygget næsten 1.000 orgler. Produktionen havde utvivlsomt kunnet foregå mere rationelt, hvis virksomheden var flyttet til et moderne erhvervsbyggeri i stedet for de gamle snævre lokaler i flere etager, men ledelsen syntes, at meget ville gå tabt, hvis fabrikationen skulle foregå i en stor montagehal med betongulv – også i forhold til samarbejdet med kunderne, som blev betagede af både bygningerne og historien, når de besøgte gården i Aabenraa. Det blev derfor besluttet i stedet at bygge en 12 meter høj orgelsal og indrette flere værkstedslokaler.

Marcussen & Søn søgte således om tilladelse til en tilbygning på grund af “firmaets tanker om at rationalisere fremstillingen af orgler”. Ønsket var at få en ny montagehal med så stor en indvendig højde som muligt, så orglerne kunne bygges op i fuld størrelse og “genopstilles med så få gener som muligt i fjerntliggende lande”, sådan som orgelbyggeriet beskrev det i begrundelsen for tilbygningen.

Der var tale om en muret montagehal i tre etagers højde med mansardtag i direkte tilslutning til den gamle montagehal, dvs. tværbbygningen. Derudover skulle der bygges en ny toetagers lagerbygning med fladt tag som erstatning for en ældre værkstedsbygning samt vareelevatør.

Labyrinth af viden og håndværk

Bortset fra den nytilkomne orgelsal fra 1985 er langt de fleste af bygningerne i Marcussens Gård stort set uforandrede. Som en naturlig del af den tekniske udvikling er der gennem tiden investeret i moderne maskiner og værktøj, men stadig vidner virksomhedens indretning om en stærkt håndværkspræget arbejdsplads, hvor det ikke er samlebånd og masseproduktion, der præger arbejdsdagene, men derimod dybt specialiseret håndværk og detaljeret håndarbejde.

Mere end 200 år efter at virksomheden flyttede ind i gårdanlægget midt i Aabenraa, foregår produktionen således stadig på flere etager, indskudte niveauer og i mange små og store rum – en sand labyrinth af viden og håndværk. Gennem tiden er orgelbyggeriet nærmest vokset sammen med bygningerne, og hver en etage og hvert et rum – mange af dem med velbevarede arkitektoniske detaljer – er indrettet med henblik på den proces, som sættes i gang, når der skal restaureres eller skabes et orgel.

Af bygningstegninger fra midten af 1980'erne kan det ses, at virksomheden dengang – ligesom i dag – bestod af mange rum. Der var den gamle montagehal og snart den nye, trælager, opskæringsrum, spånrum og værksteder med maskiner som drejebænke, boremaskiner, fræser, bloktvinge, pladesav og rundsav. Der var en tegnestue, et brandsikkert arkiv, en frokoststue, et tekøkken, et chefkontor og kontorer til

bogholderi, kontorassistent og værkfører. Der var også et støberi samt pibeværksted, pibevaserum, intonationsrum, bolig og adskillige lagerrum. Generelt var virksomheden delt i en metalside mod nord og en træside mod syd.

Af bygningstegningerne fra 1980'erne fremgår det også, hvordan der i metalsidens støberi blev fremstillet de metalplader, som pibemagerne omformede til orgelpiber, hvorefter intonatøren gik i gang i intonationsværkstedet. I træsidens hos snedkerne blev der fremstillet orgelhuse, vindlader, spilleborde, træpiber m.m., før det hele kunne samles til et orgel i den høje

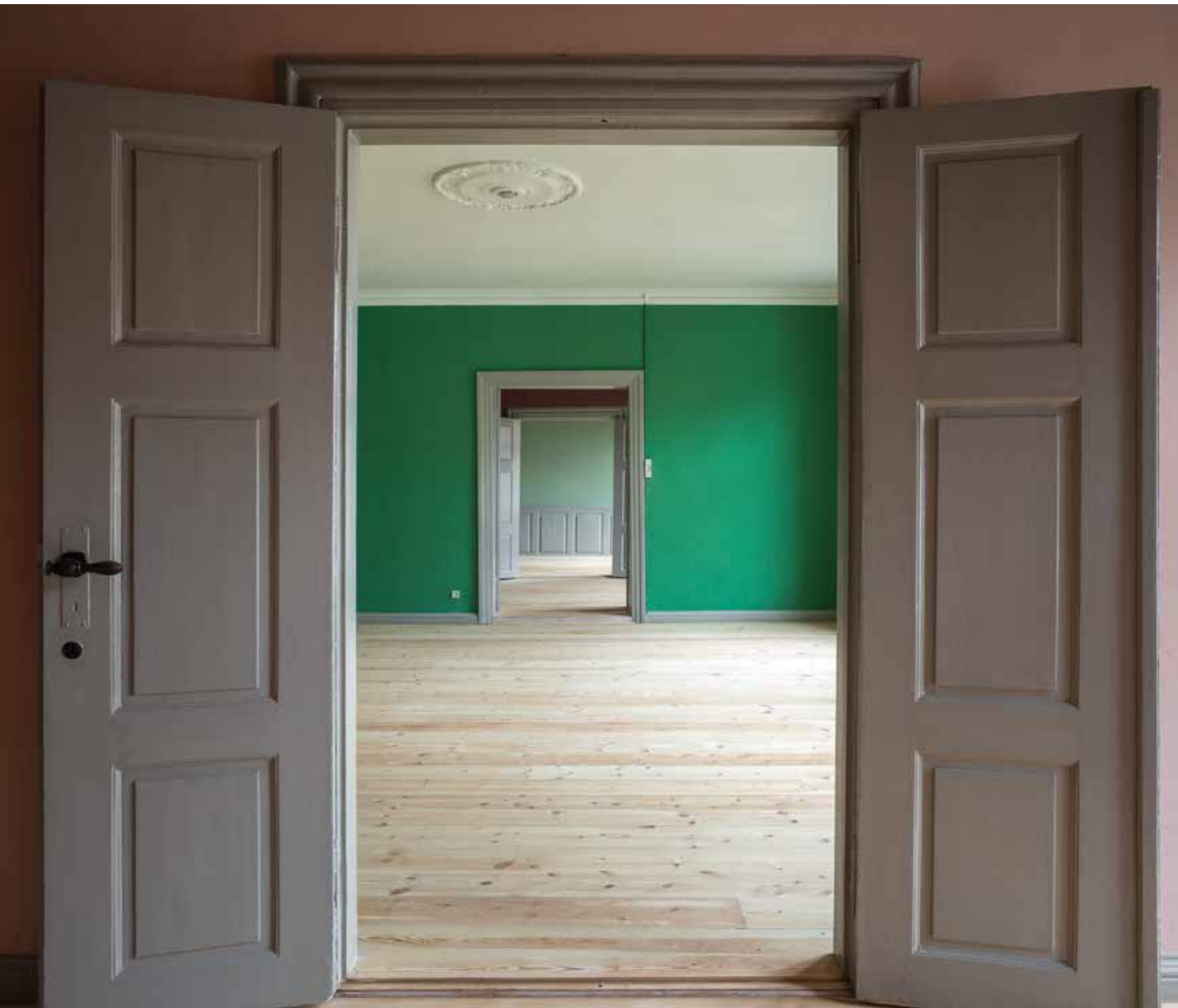
orgelsal, der blev opført i 1980'erne, hvor der var stor travlhed i virksomheden, og medarbejdertallet igen voksede.

Når orglet var samlet, blev det skilt ad igen for at blive genopstillet på sin plads hos kunden. Først der kunne intonatøren gøre sit arbejde færdigt med at justere orgelpiberne, så de fik den helt rigtige klang, tonehøjde og lydstyrke. Det klangmæssige kunne nemlig ikke finpudses før i koncertsalen eller kirken, hvor intonatørerne lige fra begyndelsen af 1800-tallet havde tilbragt uger eller måneder med at færdiggøre de store orgler.

Historiske og fredede belægninger side om side: pigsten i gårdrummet og ølandsfliser i dielen.

I et rum på førstesal er bevaret en ældre kakkelovn, som i dag kun er til pynt. Bag bræddevæggen – der engang blev skabt af gamle gulvbrædder – gemmer sig et skab.

Et kig gennem stuerne på førstesal. Bag lågen på den gamle radiator blev tallerkener i sin tid placeret, så maden kunne holdes varm.

Orgelbyggerens bolig

Marcussen & Søn har været en familieejet virksomhed i over 200 år, men formen skiftede i 1994, da virksomheden blev et aktieselskab med Jürgen Zachariassen og hans døtre Eva og Claudia, dvs. syvende generation som ejere. I 2019 blev ejerkredsen udvidet med orgelbygger og salgsdirektør Daniel Schmidt Christensen, og i 2002 overtog Claudia direktørposten efter sin far. I 2024 blev Daniel Schmidt Christensen eneejer af orgelbyggeriet og overtog samtidig direktørposten fra Claudia Zachariassen, som i dag er formand for bestyrelsen.

Hvor familien Marcussen/Zachariassen altid har huseret i produktionslokalerne, har lejlighederne i forhuset haft en mere omskiftelig tilværelse. I den store otteværelses lejlighed på førstesal har der bl.a. boet en læge med praksis i stuen, ligesom lejligheden har været udlejet til kontor og administration.

I 1992 blev lejligheden nedlagt som bolig. På det tidspunkt havde den ikke været beboet i flere år, og på grund af pladmangel i orgelbyggergården, var lejligheden allerede delvist blevet brugt til opmagasinering af gamle orgeldele, der var taget hjem til istandsættelse, ombygning osv.

De næste par år blev lejligheden kun brugt til opbevaring af orgeldele, men i 1995 søgte Marcussen & Søn om at genetablere en del af lejligheden, mens resten fortsat skulle være lager, hvilket dog blev afslået af brandhensyn. I stedet blev der givet tilladelse til, at

hele lejligheden kunne genindrettes til beboelse, og Claudia Zachariassen flyttede ind og boede der i nogle år med sin familie, og på den måde fulgte hun i fodsporene på sin familie gennem mange generationer.

Hendes far boede i de første år af sit liv i forhuset, hvor der dengang stadig var en stor have bag orgelbyggeriet, men det blev hans forældre, der som første generation brød med traditionen om at bo i orgelbyggergården, da de i 1930'erne flyttede ud i en villa med udsigt over Aabenraa by og havn.

År 1900.

Ukendt årstal.

**En virksomhed
og et familieliv
gennem mange
generationer i
Marcussens Gård.**

Spisestuen på
førstesal i forhuset. 1929.

Direktør Sybrand Jürgen Zachariassen
modtager Dansk Arbejde diplom. 1961.

Ukendt årstal.

Ukendt årstal.

Ukendt årstal.

Kong Christian X, dronning Alexandrine og kronprins-
parret på besøg hos Marcussen & Søn. 1937.

Stuen på førstesal i
forhuset. 1929.

Marcussens Gård med have og havehus
og den 20 meter høje skorsten fra dengang,
der var dampmaskine. 1929-1934.

Værelse mellem den store stue og
spisestuen på førstesal i forhuset. 1929.

English summary:

Marcussen's House – a historic industrial site

Marcussen's House stands on the pedestrian street in the heart of the southern Jutland market town of Aabenraa. A discreet brass sign at the gate reveals that the property is listed cultural heritage, but in fact it is much more than that.

Marcussen's House is a historic industrial site which, with its charming mix of well-preserved buildings dating from three centuries, holds several narratives, not least the narrative of industrialisation in 19th century Denmark, when, unlike today, industrial companies set up business in city centres. It is also the story of a family business, Marcussen & Søn, which has been manufacturing and restoring organs at this address for more than 200 years.

Today, most industrial properties like Marcussen's House have disappeared from town centres, but in Aabenraa, the organ building business remains at its original location.

Archaeological colour survey

In 2022, Realdania By & Byg purchased Marcussen's House to preserve and secure the unique industrial facility and continue the hard work that the family business has put into maintaining and protecting all the buildings on the site for generations.

The two oldest buildings on the property, the front house dating from 1723, with its facade facing the pedestrian street, and the adjacent side house,

built in 1740, have now been restored. Before the restoration began, the National Museum of Denmark carried out an archaeological colour survey, which showed that most of the plastered surfaces and woodwork in the interior of both the front house and the side house could be traced back to around 1859.

At this time, the Marcussen family became the sole owner of the property and major renovation and rebuilding work was completed. The colours of this period have inspired the colours in the latest restoration.

A historic cultural environment

Behind the large courtyard doors stand even more small and large buildings from different periods. Together, they form both a living historic cultural environment and a very tangible impression of the 19th century development, when industrial companies in the centers of the market towns had to extend and rebuild as production increased.

The same applies for Marcussen & Søn. The south Jutland organ builder was founded in 1806 at a small country estate in Sønderjylland and the business moved to the property in Aabenraa in 1830. Since then the property has been rebuilt and extended several times, but it still retains all its authenticity and soul.

Marcussen's House – a historic industrial site with buildings dating from three centuries.

Marcussen's House consists of several connected buildings surrounding a courtyard: A front house (1723), the first side house (1740), the second side house (1744), the third side house (1760) and a building across the yard (1859). The entire site, including the courtyard, was listed in 1977. Besides these buildings, the overall facility includes a machine shop, organ hall, storage building, garage, bike shed and toilets/bathrooms.

A collection of historic buildings

Realdania By & Byg's restoration has re-established the many qualities of the two oldest buildings, and

just as the originals, the two buildings have residential rooms on the first floor and the industrial and administrative facilities on the ground floor. The organ building company is today run by the seventh generation and it continues operation in the historic buildings.

Marcussen's House forms part of Realdania By & Byg's portfolio of almost 70 properties of historic interest, which together represent 500 years of Danish building culture, each helping to bring building culture to life and each serving as an example of how building heritage can be promoted through conservation, change and development.

Bygninger er en del af vores kulturarv. Et håndgribeligt levn, som vores forfædre har givet videre, og som vi er forpligtet til at værne om.

Realdania By & Byg udvikler eksperimenterende nybyggeri og bydele og bevarer historiske ejendomme gennem filantropiske investeringer og aktivt ejerskab.

Vi opbygger og formidler en samling af gode eksempler på arkitektur og byggestil over hele landet og formidler viden og løsninger fra alle projekterne.

Læs mere på www.realdaniabyogbyg.dk